

Şerif Mardin'in Ardından

Hamit Emrah Beriş*

6 Eylül 2017 günü Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli sosyal bilimcilerinden biri olan Prof. Dr. Şerif Mardin'i kaybettik. Kuşkusuz Mardin, Türkiye'de sosyal bilimlerin genel gidişatının şekillenmesinde en fazla etkili olan aktörlerden birisiydi. Özellikle 1990'lı yıllarda, aslında çok daha önceleri (bazıları 60'lar ve 70'lerde) yayımlanmış yazılarının ve bir kısmı daha önce Türkçeye çevrilmemiş tezleriyle kitaplarının yeniden basılmasıyla Mardin entelektüel ilginin merkezine yerleşti. Bu sürecin Mardin'e adeta bir vefa borcunun ödenmesi anlamına geldiği de söylenebilir. Zira Mardin, 1970'li yıllarda Türkiye'deki üniversitelerde sol Kemalist grupların yükselmesi sonrası rahat çalışma ortamı bulamaması, daha açık bir ifadeyle daha sonraki bir çalışmada başka bir bağlamda kullandığı kendi ifadesiyle "mahalle baskısı"na uğraması nedeniyle, akademik hayatının büyük kısmını ABD'de geçirmek durumunda kalmıştı. Ölümünden sonra, kendisine her zaman mesafeli kalan birtakım çevreler dışarıda kalmak kaydıyla, farklı siyasal grupları "kendi önemi ve değeri" konusunda birleştirmesi bahsettiğimiz vefa borcunun başka bir taksiti olarak kabul edilebilir. Mardin'in "neden önemli" olduğu sorusunun cevabını vermek bu tür mütevazı bir yazının haddini çok aşar.

Her şeyden önce Şerif Mardin'in ilgi ve çalışma alanını tek bir disiplinle sınırlamanın imkânsızlığı üzerinde durmak gerekir. Mardin'in çalışmalarının büyük kısmı, siyaset bilimi, sosyoloji ve tarihin kesişim alanında bulunur. Bu anlamda, Mardin'in toplumsal ve siyasal çözümler yaparken

* Prof. Dr. Gazi Üniversitesi.

kuramsal bilgisinin yanında tarihe yönelik vukufiyetini de gösterdiği söylenebilir. Örneğin bir taraftan Edward Shills'in ünlü "merkez-çevre" kavramsallaştırmasını Türk siyasetine uyarlayan Mardin diğer yandan da Jön Türkler ve Yeni Osmanlılar gibi modernleşme sürecinin önemli aktörlerinin etkileri üzerinde durmuştur. İdeoloji kavramının bizatihi kendisi de farklı ideolojilerin Türkiye'deki serencamı da Mardin'in inceleme nesneleri arasında yer almıştır. Siyasal Bilgiler Fakültesinde öğretim üyeliği yaparken şimdi adıyla "Siyasal Düşünceler Tarihi" dersini verdiğini bilmez, Mardin'in entelektüel ve akademik ilgi alanının eserlerinin dahi çok ötesine geçen bir yönü olduğunu anlamamızı sağlar. Üstelik Mardin, yine dönemindeki pek çok aydının aksine topluma yönelik beyhude bir değiştirme/dönüştürme çabasına girmek yerine içinde yaşadığı toplumu olduğu gibi kabul edip anlamaya çalışmayı tercih etmiştir. Bu açıdan, Mardin'in disiplinler arası çalışmaların Türkiye'deki en önemli başlatıcılarından biri olduğu, bu yönüyle de Türkiye'de sosyal bilimlerle uğraşan pek çok kişi üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Siyaset bilimcisinden sosyologuna, tarihçisinden ilahiyatçısına sosyal bilimlerle uğraşan hemen herkesin yolu bir zaman ve bir şekilde Mardin ile kesişmiştir.

Şerif Mardin, Türkiye'nin modernleşme tecrübesini Osmanlı döneminde yaşanan reform hareketlerini de içerecek şekilde bir bütün olarak ele almıştır. Bu süreçte, Cumhuriyetin kritik bir eşik olduğunu yadsımaz Mardin. Ancak Cumhuriyet elitlerinin tasarladıkları reformları yapabilmelerini sağlayan en önemli unsurlardan birinin, kendilerini önceleyen yaklaşık 200 yıllık bir tarihsel geçmiş olduğunun da altını kalınca çizer. Kaldı ki Cumhuriyet elitleri söz konusu reformları tasavvur etmelerini sağlayan, Osmanlı geçmişinden tevarüs ettikleri bir zihinsel arka plana sahiptir. Mardin'in söz konusu Batılılaşma/modernleşme sürecini "ihamet" ya da "devrim" uçlarına yerleştiren perspektiflerin her ikisinin de uzağında kalarak soğukkanlı ve bilimsel bir yaklaşımla çözümlemeye çalıştığı görülür.

Mardin'i önemli kılan bir diğer husus, akademik çalışmalarına başladığı dönemdeki genel tavrın aksine, dini toplumsal bir gerçeklik olarak kabul etmesi ve toplumsal gelişim dinamiklerini açıklamak için dinden yararlanmasıdır. Bunun Kemalist ideolojiye de ruhunu veren pozitivist bakış açısına aykırı bir olduğu açıktır. Üstelik bu durumun, yalnızca kendisine TÜBA üyeliği açısından da engel olan ünlü Bediüzzaman kitabı ile ilgisi yoktur. Mardin, modernleşme süreciyle ilgili hemen tüm çalışmalarında aydının toplumu doğru okuyamamasının dine karşı mesafeli ve aşırı eleştirel tutumundan kaynaklandığını savunmuştur.

Elbette Mardin'in çalışmaları sosyal bilim akademisyenleri için şimdi olduğu gibi gelecekte de en önemli referans kaynaklarından biri olacaktır. Ancak Mardin'in bilim hayatımıza belki eserlerinden dahi büyük katkısı, kendisinden sonra gelenlerin girmesi için bir kapı açmasıdır. Bu açıdan, Türkiye'de disiplinler arası çalışmaların yaygınlaşması, toplumsal ve siyasal çözümleme süreçlerine farklı parametrelerin dâhil edilmesi ve önyargılardan kurtularak eleştirel bir bakış açısının benimsenmesi açılarından Mardin'in etkisi oldukça hayatidir.